

Irodalomtudomány és irodalmi muzeológia¹

Wilhelm Dilthey arról beszélt 1889-ben, hogy fontos az írói kéziratanyag (*Handschrift*), a levél, a terv, a feljegyzés, ugyanis általuk tekinthetünk bele az írói műhelytitkokba. Azt is lényegesnek tartotta, hogy ezen gyűjtemények feldolgozása természettudományos módszerrel történjen. Az írói hagyatékok megőrzésére az irodalmi levéltár intézményét javasolta, a szétszóródott hagyatékok kapcsán pedig egy központosított nyilván tartást képzelt el, amely egyesíti a hagyatékokat.²

Dilthey ezt a nyilvántartást százhuszonhat évvel ezelőtt ajánlotta. A vajdasági magyar irodalomnak és irodalomtörténetnek a rekvizitumai különböző levéltári, könyvtári, múzeumi, felsőoktatási intézménybeli hagyatékokban, intézetekben, magángyűjtőknél, leszármazottaknál található. Mivel nincs elfogadott szabály arra vonatkozóan, melyik intézménynek lenne a hatásköre az írói hagyatékok gyűjtése, az intézményvezetők leleményességén, az elhunyt végakarátán vagy a leszármazottak döntésén múlik, hova kerül egy-egy gyűjtemény.

Az irodalmi muzeológia tudományát magyarországi minta alapján lenne jó meghonosítanunk, hiszen az ottani kiállításrendezői gyakorlat, az újítások, a medialitás, az interaktivitás beemelése, a vizuális kultúra szakembereinek nyoma a kiállításon néhány esetben világszínvonalú irodalmi tárlatokat hoz létre.

¹ Elhangzott a KULTOK IV. *Irodalom és interdiszciplinaritás* konferenciáján 2015. április 10-én Debrecenben.

² Csapodiné Gárdonyi Klára szövege tárja elénk magyarul Wilhelm Dilthey *Archiv für Literatur* című munkájának részleteit. In CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára 1960. A kéziratgyűjtemények új típusai. = *Magyar Könyvszemle*, 2. sz. 196–201. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00240/pdf/MKSZ_EPA00021_1960_76_02_194-203.pdf (Utolsó megtekintés: 2015. április 3.)

A horvát múzeumi tevékenységgel foglalkozó folyóirat, a *Muzeologia* 2007-ben egy egész számot szentelt a múzeumi irodalmi törekvéseknek. Egy 2006-os nemzetközi tanácskozásnak – *Múzeum és irodalom* témában – volt ez a folyóiratbéli lecsapódása. Horvát, bosnyák, bosznia-hercegovinai, szlovén, magyar és orosz kollégák számoltak be irodalmi emlékházairól, dokumentációs tevékenységükről. A tanulmányok az irodalmi örökség muzealizációjáról, a szavak művészetéről, az irodalom vizualizációjáról adtak hírt különféle szemszögből. Szerbiából sajnos egy megszólítottja sem volt a tanácskozásnak. Ez vajon az érdektelenséget mutatja az országban végbemenő múzeumi irodalmi reprezentáció felé, vagy valóban szinte alig foglalkoznak országunkban ezzel a tudományággal? A szerbiai irodalmi muzeológiai viszonylatokról nem alkotnék még végső konklúziót, a vajdasági magyar irodalmi muzeológia kapcsán viszont egy-két dolgot megállapíthatok. Tudomásom szerint ahhoz, hogy ma Szerbiában egy irodalomtanár végzettségű egyén (legyen az a szerb vagy bármely kisebbségi nyelv irodalmának tanára) múzeumban állást szerezhessen, múzeum-pedagógusként vagy múzeumi könyvtárosként kell elhelyezkednie. Mindkét pozícióban esélye van tehát arra, hogy hivatalos munkaköre mellett kezdeményezéseket tegyen az irodalmi muzeológia meghonosodására és szárba szökkenésére. Léteznek vajdasági magyar irodalmi kiállítások, irodalmi emlékházak és -szobák. A Topolyához köthető írókról általam készített kamarakiállítás – a lehetőségek szűkössége miatt – nem minden tekintetben tudja felvenni a versenyt a hasonló jellegű magyarországi kiállításokkal. Néhány hónappal ezelőtt egy Balaton-parti konferencián³ beszéltem ezen irodalmi kamarakiállításom tárgyainak múzeumba kerüléséről, azaz autentikussá válásáról, az installálást követő látogatói kommunikációról, a kiállítás narratológiájáról és szemiológiájáról, melyet Christian Metz szakterminológiájával⁴ írtam körül. Annak a bemutatásnak kritikai felhangja is volt, hiszen érzékelhető volt, hogy egy kis és kezdetleges kiállításról van szó, de az alkalmazott elméletek azért voltak szerencsések, mert rájöttem, igenis fontos az elméletek aktivizálása az irodalmi muzeológiai gondolkodásban. Széles körű az az elgondolás, amelyre Palkó Gábor is felhívta a fi-

3 „Fókuszban a pedagógus mesterség”. A köznevelés és a felsőoktatás együttműködésének elmélyítése a pedagógusképzés megújításáért. II. Nemzetközi inter- és multidiszciplináris konferencia. Szervező: Pannon Egyetem. 2014. október 17. Vonyarcvashegy, Magyarország.

⁴ METZ, Christian, *Élvezetteli olvasatok. Adalékok az irodalmi kiállítás szemiológiájához és narratológiájához*. Ford. Török Dalma. In *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Szerk. PALKÓ Gábor, Petőfi Irodalmi Múzeum–Ráció Kiadó, Budapest, 2012, 255–272.

gyelmet⁵, hogy ne csak a gyakorlati hátterét ismerjük meg valaminek, hanem az elméletét is. Nemcsak az irodalomtudományi elméletek tanulmányozása a fontos, melyekkel egyetemi tanulmányaim alatt találkoztam, és amelyeket azóta a doktori iskolában gyakorlok, hanem a muzeológia, a levéltári ismeretek, a környezetpszichológia, a városantropológia, a tér- és építészetelméletek is termékenyen hasznosíthatók.

Érdekes módon nyomta rá a bélyegét a múzeumi munkám hat éve az irodalmi érdeklődésemre. Amikor pár évvel ezelőtt meghívást kaptam az egyik helyi általános iskolába, hogy vezessek író-olvasó találkozókat a felsősöknek, felmerült bennem, hogyan tudok majd a tanulók előtt és szűkebb szakmai vonatkozásban úgy megnyilvánulni, hogy továbbra is autentikus maradjak. Miben nyilvánul meg az irodalomtudomány, -történet és a muzeológia korrelációja? A diákok előtt továbbra is annak kell maradnom, aki tárgyakon, történeteken keresztül interaktívan, játékosan tanítja őket községünk múltjára, jelenére, a beszélgetés színvonalát illetően viszont tükrözőnöm kell a végzettségemet. A legjobb megoldásnak tűnt kimenni a múzeumból az iskola falai közé a beszélgetéseket vezetni, de megtartva a tárgyhűséget, a vizualitással való variálhatóságot, a játékoságot és az interaktivitást. Az írókat megkértem, küldjék el a beszélgetés előtt a kedvenc fényképeiket, melyekre felfűzöm a beszélgetést és közben prezentálok a fotókat, továbbá arra is kértem őket, hozzák el kedvenc tárgyaikat.

Kíváncsi voltam, hogyan reagálnak az írók a fényképkérésre és a tárgyak elhozatalára vonatkozó megkeresésemre, de kellemes meglepetések értek, mert széles körű érdeklődés és együttműködési szándék övezte a tervemet. A gyermekek az írók kedvenc tárgyain és a kivetített fényképeken látható történeteken keresztül közeledhettek az író személyéhez – és ezt fontosnak tartom, noha világos, hogy ez az eljárás – legalábbis György Péter szerint⁶ – nem feltétlenül hozza közelebb a kultusz nimbuszától távolabb álló embereket az író életművéhez. Közvetlen eredményként lehet azonban azt elkönyvelni, hogy a gyermekek megismerkedtek az életművek szövegeivel, s ezekről rögtönzött beszélgetéseket is szerveztünk. A szakirodalom megerősített abban, hogy ezek az akciók is az irodalmi muzeológia meghonosodását segítik, és támpontot adtak ahhoz, hogyan

⁵ PALKÓ Gábor, *Irodalom és/vagy múzeum az internet korában*. In *Irodalomismeret*, 2011/1. http://www.irodalomismeret.hu/files/2011_1/irodalmi_muzeologia/palko_gabor.pdf (Utolsó megtekintés: 2015. április 2.)

⁶ GYÖRGY Péter, *A kultusz (hűlt) helye – az irodalom (történet) múzeuma*. In Szerk. CSÉVE Anna, LENKEI Júlia, SÜLYOK Bernadett, *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010, 73–89.

lehet fényképekről, tárgyokról úgy beszélni, hogy közben az irodalomtörténet, jelen esetben a kortárs irodalom se szoruljon háttérbe.

Egy szabadkai muzeológus kolléga adta az ötletet még a munkába állásom elején, hogy készítsek kiállítást a Topolyához köthető írókról, költőkről. Annyira ismeretlen volt számomra az irodalmi muzeológia területe, hogy elképzelni sem tudtam, ezt miként valósíthatnám meg, hogyan tudnám térben elképzelni az irodalmat, ezért egy-két évre félre is tettem a témát. Addig múzeumi irodalmi foglalkozásokat tartottam különböző korosztályú gyermekeknek, köztük halmozottan sérülteknek is. Rájöttem arra, milyen lehetőségei vannak egy múzeumpedagógusnak az iskolán kívüli irodalomoktatásban, hogy amit az iskolában tantervekkel, szoros teremhez kötöttséggel szorítanak meg, az mind kitágul a múzeumban, és nemcsak amiatt, mert a gyermekek örülnek, amikor végre kiléphetnek az iskola falai közül, hanem azért is, mert ez egy transzdiszciplináris műfaj, társadalomtudományt, művészetet hívhatunk segítségül az irodalom és az irodalomtörténet prezentálása kapcsán. Ezen keresztül lehetőségünk nyílik arra, hogy egy népballadát tanulva drámapedagógiai módszerrel el is játsszuk azt, képzőművészeti illusztrációkat készítsünk róla, hogy az írói életrajzokat megpróbáljuk átültetni a mai CV keretei közé, szavakat, mondatokat tanulunk vizualizálni a téma szakértője segítségével. Ezek nagy élmények a gyermekeknek a siker- és jegyorientált iskolai oktatással szemben, hiszen itt a legvisszahúzódozóbb tanuló is lehet ügyes, a legrosszabb pedig a népballada királyfija. E foglalkozások révén a gyermekek közvetlenebbül viszonyulnak a múzeum tereihez, és a rideg, üres termék helyett életteli telis és virulens helyként élték meg a múzeumbelsőt.

Az irodalmi muzeológiához éppen ezek a foglalkozások vittek még közelebb. Amikor készültem rájuk elméleti és gyakorlati szempontból, a Petőfi Irodalmi Múzeumba jártam több alkalommal is, hogy múzeumpedagógiai szakkönyveket, irodalmi témájú foglalkoztató füzeteket nézhessek át. Közben megtekintettem a kiállításokat, valamint azt is, hogyan zajlik egy múzeumpedagógiai foglalkozás. Később egy kiállításrendezői képzés vitt még közelebb a témához, amely kapcsán órákat töltöttünk a PIM-ben, megismerve az utat a hagyatéktól a kiállításig. Az éppen aktuális időszaki és állandó kiállítások rendezői a tárlatokat végigmagyarázva és a kulisszák mögé navigálva velünk igyekeztek megértetni az irodalmi örökség kommunikációs lehetőségeit, rendezői technikákat.

A múzeumi munkám során később megtapasztaltam azokat az elméleti vonatkozásokat is, amelyeket Szilágyi Márton is említ a gyűjtés és az archiválás kapcsán. Szerinte megmutatkozik az, hogy milyen irodalomszemlélettel és uralkodó kánonnal rendelkezik az az egyén, aki az archivá-

lást vagy a gyűjtést végzi.⁷ Lehetőségem volt a Topolyán született Juhász Erzsébet író, irodalomtörténész levelezését összegyűjteni szerbiai és magyarországi intézményekből, magánszemélyektől. A gyűjtemény még nem végleges, a napokban is bővült, és az akkori irodalomszemléletem nyoma mutatkozik meg a levélfeldolgozáson és -archiváláson. Az, hogy hogyan dolgoztam fel a több lehetőség közül, és a nyilvánossággal mely leveleket ismerttettem meg.

A következő lépcsőfok az első irodalmi kiállításom gondolata volt. Most az anyaggyűjtés folyamatában vagyok. A 75 évvel ezelőtt született és 35 éve elhunyt topolyai író, néprajzkutató, Tóth Ferenc kiállítását szeretném elkészíteni ebben az évben. Amikor egy évvel ezelőtt összeállt a koncepció, elkészült a szöveg a kiállításrendezési tervről, és éppen adtam volna le a *Híd* folyóiratnak, jött a hír, hogy az író családjának a szabadkai házába villám csapott, tűz keletkezett, és az oltás folyamán a víz sok kéziratot, könyvet, dokumentációt megsemmisített. E sajnálatos hír miatt változtattam a gyűjtési koncepciót, hiszen sejtettem, abban a házban nem sok minden maradt. Igazán ezáltal vált teljes körű gyűjtéssé az akció, hiszen nem korlátozódhattam a család lehetséges jóindulatára és kölcsönzési hajlamára, hanem ki kellett terjeszteni a gyűjtést egész Vajdaságra és Magyarországra, hiszen a hagyatékba nemcsak az tartozik, ami a halál pillanatában az író tulajdona volt, hanem az is, ami az évek során elkerült tőle.⁸ A szakirodalom már azzal is foglalkozik, hogy a gyűjteménygyarapításnál vajon úgy kell-e gyűjteni, mint évtizedekkel ezelőtt, azaz az írók enteriőrjeit, tárgyi világát, ruházatát, vagy pedig át kell a dokumentálás alapfeladatát gondolni.⁹ Most a gyűjtés végén járok. Az alkotó csupán negyven évig élt, és ez párhuzamban áll az összegyűjtött anyag nagyságával. Személyes tárgy, egykori enteriőr szinte egyáltalán nincs, pedig Baudrillard nyomán tudjuk, hogy a régi tárgyban folytatódnak az idő jelei, kulturális jelzései¹⁰; levélből, fotóból, hanganyagból sikerült többet gyűjteni. A gyűjtést lassan lezárva ismét előtérbe fog kerülni az a kérdés, milyen irodalomszemlélettel rendelkezem, milyen narratívára tudom felfűzni a kiállítást, hogyan

⁷ SZILÁGYI Márton, *Kultusz kutatás és irodalmi muzeológia*. In Szerk. CSÉVE Anna, LENKEI Júlia, SÜLYOK Bernadett, *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010, 90–97.

⁸ RATZKY Rita, *Az irodalmi múzeum lehetőségei a Petőfi-kutatás gazdagítására*. In Szerk. CSÉVE Anna, LENKEI Júlia, SÜLYOK Bernadett, *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010, 140–163.

⁹ SZILÁGYI Márton, *Kultusz kutatás és irodalmi muzeológia*, 90–97.

¹⁰ Jean BAUDRILLARD, *A tárgyak rendszere*. Ford. Albert Sándor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987

tudom a kiállítás által megalkotott víziót szöveggé alakítani úgy, hogy az ideális közönséget vegyem figyelembe¹¹, milyen összefüggéseket helyezek majd előtérbe, melyek azok a pontok az író és néprajzkutató munkásságában, amelyekről mindenképpen szólni kell, megtalálom-e ezeket. És ami igazán nagy falat ezután, mindennek megtalálni azt a köntöst, installációt, grafikusot, pénzeszközt, korszerűséget, kultúrelméleti áramlatot, amellyel egy olyan környezetbe ültetődik a mondanivaló, mely megtekintésre sarkall, amely köntös segíti a szöveg működését az erős vizualitással. Hogy a luhmanni megértésfogalmat kölcsönözzem most: a megértésünk tárgyát környezetével együtt szemléljük és értjük meg, beleértve abba magunkat is.¹² Még az is kérdés, a többnyelvű környezetünkben hogyan tudom felhívni a figyelmét egy vajdasági magyar íróról, néprajzkutatóról szóló kiállítással egy olyan embernek, aki nemcsak, hogy teljesen kívül áll a kultúszon, de nem igazán ismeri ezt a kultúrát. Ezért riadok el sokszor az irodalmi muzeológiától a mi kisebbségi és egyre fogyó létünkben, mert mind gyakrabban merül fel a kérdés, hogy fogatkozásunkkal ki lesz majd kíváncsi a vajdasági magyar irodalom rekvizitumaira, emlékházaira, -szobáira, -kiállításaira. Erre a választ éppen e konferenciára készülve találtam meg: *Az irodalom emlékezete* című irodalmi muzeológiáról szóló tanulmánykötet egyik szövege arról értekezik, hogy az írói emlékházak a nagy rengetegben „lélekszirkák”, és „koszorút alkotnak a fantáziában és a nyelvben való meditatív elmélyülésből és csodálatból, amelynek mi vagyunk a haszonélvezői”.¹³

Most, ebben a néhány hónapban, a gyűjtés során tisztázódott bennem végleg, mennyire szükséges lenne egy központ, ahova összegyűjtenénk az írói hagyatékot, és mindent, ami munkásságukkal, életükkel kapcsolatos, vagy pedig egy központi adatbázis felépítése, amelybe kutatók egységesítenék, hol és mely intézmények őrzik a kéziratokat, személyes tárgyakat. Egy olyan központi nyilvántartás, melyről Dilthey is beszélt.

¹¹ SZILÁGYI Márton, *Kultusz kutatás és irodalmi muzeológia*, 90–97.

¹² Idézi: PALKÓ Gábor, *Irodalom és/vagy múzeum az internet korában*. 85.

¹³ Joseph Anton KRUSE, *Költői emlékhelyek – irodalmi múzeumok és emlékhelyek bővületében*. (Ford. Török Dalma) In Szerk. CSÉVE Anna, LENKEI Júlia, SÜLYOK Bernadett, *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010, 47–54.